

Флор Ван Омеслеге
Society of Bolandists

Acta Sanctorum и боландистичка методологија

Abstract. Разматрање методологије Боландиста, почиње од Јована Боланда који је модификовао оригиналан пројекат начином који је одредио мерило издавачке боландистичке методологије. Најзначајнији принцип Боланда и Хеншенијуса се састојао у придавању једнаке важности нелитерарним и литерарним сведочанствима и очигледним неисторијским, легендарним изворима који заслужују да буду узета у разматрање. При описивању предмета хагиографске методологије, приказ иде у три смернице. Прикладан предмет хагиографије, као што и сама реч указује, јесте хагиос, светитељ, личност која се прославља од стране хришћана због његовог херојског примера хришћанског живота. Истраживање доказа полази од докумената који сведоче о постојању прослављања и на оне који се односе на мучеништво, на светитељев живот. Прави историјски рад почиње са проучавањем и интерпретацијом постојећих доказа.

*1. Acta Sanctorum**

Три и по века су протекла од о. Јована Боланда (1596-1665), након чега су издавачи *Acta Sanctorum* који су се звали Боландисти преузели на себе одговорност издавања житија светих *quotquot toto orbe coluntur*. Ипак, о. Јован није био иницијатор пројекта; он је у свет научника био уведен 1607. године од стране другог језуите, о. Хериберта Росвејда – Холанђанина, који је још 1603. године планирао издавања житија светих за сваки дан у години, ексерпирани из манускрипта који су сачувани у библиотекама земаља Бенелукса (Холандија, Белгија и Луксембург). У малој брошури која је издата у Антверпену од стране Плантина 1607. године, Росвејд је обзнанио свој план који је садржао осамнаест томова: три су била посвећена Господњим и Богородичним празницима, као и другим великим хришћанским празницима; дванаест томова су била посвећена светитељима за сваки дан у години и три тома су у себи садржала научне белешке и индексе.

Због разних разлога, Росвејдов пројекат никада није остварен. Након Росвејдове смрти, Боландус је назначен од стране својих предпостављених

* “The Acta Sanctorum and Bollandist Methodology”, *The Byzantine Saint*, ed. S. Hackel, St Vladimir’s Seminary Press, New York 2001, 155-163

да реши да ли пројекат треба да се оствари. Боландус није само понудио потврдно мишљење: такође је модификовао оригиналан пројекат начином који је одредио меродавну боландистичку методологију. Његов најзначајнији допринос је у томе да није једино узео у разматрање извештаје о светима које имамо у званичним житијама светих, већ и оне који су само помињани у другим делима, или који су познати по кратким биографским белешкама, по њиховим празновањима која су записана у мартирејумима, спомеником или чак искључиво њиховим популарним прослављањем (*sola populi fama*). Заједно са његовим првим следбеником Годфријем Хенсхенијусем (1600-81), који му се придружио 1635. године, одлучује да уводна белешка мора претходити *Acta*, која говори о добу, узајамним везама докумената и о њиховој историјској вредности. Текстови су требали бити опремљени са пропратним коментарима, премда је о. Росвејд намеравао да објави све своје коментаре у једном од последњих томова.

Прва два тома *Acta*, која се односе на месец јануар су издата 1643. Многи од принципа која су изложена у уводу су и даље у употреби, мада су неки од њих током векова модификовани под утицајем еминентних Боландиста: попут о. Данијела Папброуча (1628-1714) и у скорашње дане, о. Иполита Делееја (1858-1941) и Пола Петерса (1870-1950). Најзначајнији принцип Боланда и Хенсхенијуса се састојао у придавању једнаке важности нелитерарним и литерарним сведочанствима и очигледним неисторијским, легендарним изворима који заслужују да буду узета у разматрање.

Од 1643. године, *Acta Sanctorum* се развила у серију од 68 томова у фолио-формату, и она су садржала житија светих која се славе од 1. јануара до 10. новембра. Неке слабости Боландовог програма су превазиђене. Тако нпр., оснивач *Acta* је једино тежио да изда латинске текстове и њихове преводе. Неколико првих страница штампаних на грчком писму се могу наћи у *Acta* – за март месец, први том. Од тада, нису само грчки текстови почели да се налазе у овим издањима, већ су постали пожељни и текстови писани на различитим језицима Блиског Истока и келтског света. Сада почиње да се поставља питање да ли се могу документи писани на разним говорним језицима узети у озбиљно разматрање.

Шездесет и осам томова *Acta* нису једнака по квалитету. У својој историји рада боландиста, о. Иполит Делееј осуђује (*inter alia*) Боландисте из 18 века, зато што они нису у потпуности били верни принципима својих претходника: сажели су *vitae* која заслужују да буду издате у потпуности и препуштали су се полемикама. Касније, након укидања језуитског реда (1773), Боландисти су били присиљени да раде пренагљено и у лошим условима. Први Боландисти, након обнове њиховог друштва 1837. године, су изгубили контакт са својом сопственом традицијом и што је још горе, везивали су се за одређене временске рокове, фиксирајући тиме нове толове за одређе-

не датуме. Ипак, последња издања су истог квалитета, попут оних која су настала у најбољем периоду друштва Боландиста.

Од 1882. године, колекција *Acta Sanctorum* је употпуњена часописом *Analecta Bollandiana* и серијом монографија *Subsidia hagiographica*. У часопису се публикују нови резултати истраживања, текстови – едиција, критичке студије и библиографски преглед. Овај часопис омогућује данашњим Боландистима да остварују плодан дијалог са научницима широм света. *Subsidia* објављује каталоге хагиографских манускрипта сачуваних у значајним библиотекама, репертоаре различитих *Bibliothecae hagiographicae*, текстова – едиција, али се он фокусира и на теоријски рад. Истакнуте студије о. Делееја о хагиографском методу, о коме ћемо расправљати у наредним страницама овог рада су се и појавиле у *Subsidia*.

2. Боландистичка методологија

Разјаснити методологију Боландиста је скоро надљудски задатак и стога је веома тешко говорити о прикладној боландистичкој методологији. Исправније је рећи да је истраживање у области хагиографије обухватило неке јединствене примене историјских метода. Управо о томе о. Делееј говори у својој књизи *Cinq lecons sur la methode hagiographique* (1934)

Критичка хагиографија је грана историјске науке. Њени методи се не разликују од оних који су усредређени на било који историјски субјекат. Проучавање докумената, трагање за сведочанствима су суштински методи ове гране. Али, као што је случај у свим одређеним гранама науке и она има свој посебни поступак, који прописује њен нарочити предмет и документи који су узети у разматрање.

При описивању предмета хагиографске методологије, развили смо наш приказ у три смернице:

- а) предмет хагиографије,
- б) истраживање доказа,
- ц) интерпретација доказа.

а) Предмет хагиографије

Прикладан предмет хагиографије је као што и сама реч указује светитељ, личност која се прославља од стране хришћана због његовог херојског примера хришћанског живота. У првом реду спадају свети мученици – тј. они на којима су се дословно испуниле речи Лук 21, 12-13: „Дигнуће руке на вас и гониће вас, и предавати у синагоге и тамнице; водиће вас пред царе и намеснике због имена мога. Доћи ће време када ћете носити сведочанство“. Касније су се аскете – пустињски оци – изједначили са овим првобитним херојима вере. Након тога следе: оснивачи локалних цркава, мисио-

нари и други којима је приписан назив: „понос олтара“. Треба напоменути, да овде постоји блиска веза између поштовања светитеља и докумената која су разматрана у хагиографији. Светитељ се разликује од било које историјске личности, тако што постаје важан, посебно у случају мученика од дана његове смрти, док се у случајевима других светитеља то односи на последње дане његовог живота. Мале су шансе да у историјским извештајима нађемо податке везане за генеалогiju светитеља, његово васпитање, или пак догађаје који су везани за рани период његовог живота. Ретко се дешава да су чак и његови савременици записали нешто о њему попут: он „ношаше сведочанство пред царевима и управитељима“. У неколико случајева (попут св. Кипријана) имамо извештај базиран на тзв. *Acta proconsularia*. Некада поседујемо извештај очевидача који нам говори о томе како је мученик настрадао (као у *Martyrium Polycarpi*). У случају Кипријана, штавише срећом, поседујемо мноштво хагиографских докумената везаних за његово име. Међутим, то су већ посебни случајеви.

Прослављање светитеља не потиче од докумената, већ из праксе. Аутор *Martyrium Polycarpi*, списа који је настао 167. године, закључује да је црква у Смирни славила датум мучеништва њеног епископа сваке године на његов *dies natalis* – што је датум његове смрти. Ова пракса постаје општа: верници извесне цркве су се окупљали на гробу њиховог светитеља да би служили евхаристију. Место је означено неким спомеником: надгробним каменом, малим грађевинским објектом, капелом или чак базиликом. У случају празника светога, локални епископ, други епископ или презвитер би био позван том приликом и изговорио би похвални говор у част тог светитеља. Неке омилије или панегирици су сачувани у делима светих отаца попут св. Јована Златоустог. Међутим, нису сви мученици и светитељи који су се славили били исте среће: код неких налазимо само традицију слављења и надгробни споменик. У таквим случајевима када нам недостају документи, замене су начињене у доцнијим временима на бази неколико историјских података, сећања, или ничег вишег до факта да је светитељ сахрањен или да су неки делови његових моштију прослављани у одређеном месту и да је његов празник слављен. Остатак је слободно сачињен од стране хагиографа или неког коме је наметнут незахвални задатак прослављања његовог хероја и доказивања да је он заиста био истински светитељ и да је поштован од верног народа. У каснијим временима, чак би се дешавало да су документа лишена сваке доказне вредности била сматрана аутентичним историјским изворима и обезбедила би основу прослављања светога.

б) Истисраживање доказа

Приликом излагања ове кратке историје прослављања светитеља, може се видети да је мноштво докумената који се разматрају у хагиографији веома

разнолико. Ове документе можемо поделити на документе који сведоче о постојању прослављања и на оне који се односе на мучеништво, на светитељев живот, који нам указују на чуда која су се одиграла током светитељевог живота и након његове смрти.

У прву категорију (овде се слажемо са о. Делеејем који их зове литургијским сведочанством) спадају, на првом месту неки археолошки и епиграфски документи. По том питању, мало тог је постигнуто у пољу хагиографије. Ипак, о. Делееј је сакупио велики број епиграфских сведочанстава у својој књизи *Les origins du culte des martyrs* (1912), који упркос што препоручује њихову потпуну прераду и допуну много година након њиховог издавања, остаје и даље једно од најтраженијих издања *Subsidia hagiographica*. Извесни број чланака истог предмета је издат од стране о. Халкина у репринтима са допунским коментарима под називом: *Inscriptions gresques relatives a l'hagiographie* (1973).

Други документи који припадају овој категорији су: локални календари, од којих су неколико њих сачувани (Римски *Depositio martyrum*, који датира из четвртог века и најстарији је од њих). Документи који су скорашњег датума су добро познате мартирологије, које захтевају веома пажљиво руковање. Срећом да су у *Acta Sanctorum* сви ови документи издати попут: *Commentarius in martyrologium Hieronymianum* (1931), *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (1902), и *Martyrologium Romanum scholiis historicis instructum* (1940).

Следећа категорија у хагиографском доказном поступку су литерарни документи. Они су сачувани у многобројним манускриптима разних библиотека широм света. Када сада упоредимо манускрипте који су издали први Боландисти, морамо бити задовољни са својим достигнућима. О. Росвејд је био задовољан са оним што би повремено открио у библиотекама своје земље. Међутим, Хенсхенијус и Папброк су кренули са истраживањем манускрипта у страним библиотекама. Од 22. јула 1660. до 21. децембра 1662. године, предузели су путовање ка Немачкој, Швајцарској, Италији, Риму и Француској. Њихов циљ је био да прикупе непозната житија у најпознатијим библиотекама света. Сада у нашим добро уређеним каталогима, имамо већину библиотека са манускриптима широм света. У *Subsidia hagiographica* и у *Analecta Bollandiana* Боландисти су штампали бројне каталоге хагиографских манускрипата који су сачувани у разним библиотекама Европе. Ипак, рад још није завршен.

У истраживању литерарних докумената по питању светитеља су најкорисније различите *Bibliothecae hagiographicae*. То су у ствари алфабетни спискови светитеља са прегледом свих древних литерарних дела, у којима су описани њихови животи, преноси моштију и чуда. Први томови овог репертоара, *Bibliotheca hagiographica graeca* је начињена од стране Делее-

ја 1895; *Bibliotheca hagiographica latina* је изашла 1898-1901; допуна је изашла 1911. *Bibliotheca hagiographica orientalis*, дело о. Пола Петерса је уследило 1910. године. Потпуно преправљено издање *Bibliotheca hagiographica graeca* [BHG3] у три тома је издата од стране Халкина 1957, допунско издање, названо *Auctarium* је изашло 1969. Потпуно преправљено издање допуне *Bibliotheca hagiographica latina* је у припреми.

ц) Интерпретација доказа

Прави историјски рад почиње са проучавањем и интерпретацијом постојећих доказа. Прикладне карактеристике текстова који се односе на прослављање светитеља одређују нека дефинитивна методолошка правила која су превише опширна да би се овде у целости појаснила. Нека од њих су формулисана на самом почетку *Acta Sanctorum*, друга су пак настала у току рада. Због тог разлога, сваки Боландиста када говори о хагиографској методологији мора изразити захвалност својим претходницима и учитељима. Један од најистакнутијих Боландиста је био о. Иполит Делееј, аутор изванредних дела попут: *Les Passions des martyrs et les genres litteraires* (1921), *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquite* (1927); *Les origins du culte des martyrs* (1912) и *Cinq lecons sur la methode hagiographique* (1934). Дозволите да изведем неколико принципа који се помињу код овог блиставог научника, којих се треба држати при изучавању хагиографије.

За научника који жели да прослављеног светитеља стави у одређени историјски контекст, пресудан доказ је литургијски доказ који омогућава да слављење светитеља буде смештено у одређени дан (уобичајено његов *dies natalis*) и у одређено место. Ово је оно што о. Делееј назива „хагиографска усклађеност“ (*les coordonnees hagiographiques*), која је установљена на основу нелитерарних извора. Археолошки и епиграфски докази нам могу помоћи у одређивању места, а у одређивању датума празновања се морамо ослонити на темељно истраживање локалних календара. Овде нам о. Делееј даје важно упозорење које се односи на оне опште мартирологије, који су некритично сакупљени у разним календарима. Посебно у овом контексту помиње тзв. *Martyrologium Romanum*, који је издат од стране кардинала Баронијуса. По том питању, коментари Римског мартирологија, који су издати као *Propylaem ad Acta Decembris* биће од велике помоћи.

Нажалост, резултати „литургичког доказа“ су ограничени. Они нам пружају одговор на питање да ли је личност која се слави као светитељ икад постојала. Међутим, они нам не говоре нешто више о личностима који су нам понекад блиске и које могу вршити дуготрајан утицај на нашу личну или националну историју.

Литерарни документи о светитељима нам такође могу бити од помоћи, али они садрже одређене тешкоће. Можемо само узгред поменути тешкоће у

пољу текстуалног критицизма. Житија светих нису преписивана попут класичних текстова; лична посвећеност преписивача се може пројавити у дотеривању древних текста; копије могу бити сажете, промењене или потпуно изнова написане.

Један од задатака научника у хагиографији је да одреди историјску вредност датог документа. Од самог почетка, Боландисти су усвојили правило да свакој едицији *Acta* светих, мора претходити увод у коме се наводи ауторство, датум и просопографски документи о којима се дискутује. Боландова намера је и била (као што ћемо прочитати у уводу првог тома *Acta Ianuarii*) да утврди који је докуменат историјског карактера, а који пак није.

Као резултат свога изучавања и искуства, о. Делееј је начинио поделу различитих литерарних жанрова са њиховим сопственим карактеристикама. Он најпре разликује *Acta proconsularia* и извештај сведока, који су документи од превасходног значаја. Затим, он разликује панегирике – беседе изговорене на празник одређеног светитеља. По питању епских страдања, он указује да неки од њих могу садржати пар поузданих елемената, који нас могу довести до сведочанства очевидаца, докле су други пак пуки фикционални документи који су укомповановали у *Acta* светитеља, за кога знамо да поседује само литургијски доказ. Други документи су само плод маште, који су првобитно начињени као врста новеле са хришћанском инспирацијом, и бавили су се питањима хришћанске етике. Научник који проучава литерарне доказе о светитељу мора у потпуности истражити жанр докумената која проучава.

Последњи методолошки принцип са којим закључујем ово предавање, а који је био веома драг о. Делееју је принцип којим се тежи проникнути у опште стање свести људи кроз историју у глобалу а посебно у хагиографији. Овај истакнути научник, кога не можемо назвати романтичарем, никада није престајао да препоручује здраву критику, једнако усмерену против конзервативизма и хиперкритицизма. Овај вид критицизма је диктирао боландистички став према легендама о светима. Са једне стране, они им дају место у *Acta Sanctorum*, јер мада ова документа не доносе корисне историјске информације о самом светитељу, они нас у глобалу информишу о историји светитељског прослављања или пак, на који начин су хришћани видели светитеље као своје хероје, примере хришћанског живота и посреднике. Са друге стране, уредници *Acta Sanctorum* нису пропустили да нас упозоре на погрешне и лажне праксе у прослављању светитеља. Искрено се надам да ће данашњи Боландисти у будућности представити истоветан вид служења хришћанском свету и да ће у сарадњи са научницима целог света овековечити традицију дарежљивости и људских квалитета који су на тако частан начин поседовали њихови оснивачи и претходници.

Предео са енглеског језика:

Славиша Косић

Summary. Three and a half centuries have passed since Fr. Johannes Bolandus (1596-1665) when the publishers of Acta Sanctorum, who were called the Bollandists, took upon themselves the responsibility for publishing the lives of the saints. After Roswade's death, Bolandus modified the original project thus setting an authoritative Bollandist methodology. His most significant contribution was in a fact that had taken into consideration not only such reports on the saints which were contained in the official lives of the saints, but also those which were just given mention in other works, or those which were known from short biographic notes, from their feast days which were recorded in the martyria, on monuments, or in their popular celebrations. The most significant principle of Bolandus and Henschenius was that they extended equal significance both to non-literary and literary records, and obvious non-historic, legendary sources which deserved to be taken into consideration. It is a difficult task to clarify Bollandists' methodology. In describing the subject of hagiographic methodology, the presentation moves in three directions. The appropriate subject of hagiography, as the very word points out, is the hagios, the saint, the person who is being celebrated by Christians for his heroic example of Christian life. The saint differs from any other historical personality, by becoming significant especially so from the day of his death (in case of a martyr), or through events during the last days of his life (in case of other saints). Investigation of evidence relies on documents which testify on the existence of sainthood and on those that relate to martyrdom, to saint's life, indicating miracles which had occurred during the life of the saint and after his death. Genuine historical work begins with the study and interpretation of existing evidence. The last methodological principle used in the conclusion of a work, strives to penetrate the general state of human consciousness through history in general, and especially so in hagiography: a healthy critique is being recommended, equally pointed against conservatism and hypercriticism.